

SIYASİ FAALİYETTE BULUNMAK HAKKI

Prof. Dr. Bülent Nuri Esen

İki harp arasında husule gelen hâdiseler ve son harbin doğurduğu yeni vaziyetler iç kamu hukukunda mühim inkışaflara sebep oldu.

Devletlerarası hukuk enstitüsünün 1929 New-York toplantısında kabul ettiği "Devletlerarası insan hakları demeci" klâsik ferdiyetçi nazariyenin zaferi olmuştu. Onbeşinci yüzyıldanberi ifade ve müdafaa edilmiş olan bu prensip ilim muhitleri üzerinde derin tesirler uyandırdı. Filhakika, enstitüce kabul olunan demec, insanların devlet için değil, devletin insanlar için mevcut olduğunu ve binaenaleyh, nihai gayenin ferdi himaye etmek olacağını ifade ediyordu.

Ancak, enstitü demecinde anlatılan esaslar ferdin ana haklarını ve hürriyetlerini hukuki bakımdan bir korumaya mazhar kılabilmiş değildi. Bu imkân "Evrensel insan hakları demeci" nin kabulü ile sağlanabilmiştir.

Son harbin fikrî kıymetler yönünden bir dünya ihtilâli şeklinde tezahür etmiş olması ve hakikatte cihan milletlerinin hürriyet uğrunda savaşmış bulunmaları harp sonrası devlet iç nizamının vafında da ana mefhumun hürriyet olması şeklinde bir yeni inkışaf ve değişme doğurdu.

Demokrasiyi hürriyetsiz tasavvur etmek mümkün değildir. Uzun devirler sürüp giden münakaşalar artık nihayet bulmuş ve bugün demokrasinin yargılanması sona ermiştir. Devletin demokrasiden gayri bir hükümet usulü ile idaresi mevzuubahis olmamaktadır. Şimdi, dâva, demokrasiden ne anlaşılacak lâzım geleceğini tâyindedir. Bu da maalesef kolay bir iş sayılamaz. Gerçeğe, evrensel insan hakları demeci karşılıklı zıt anlayışların bir terkiibini ifade etmek istemiştir. Lâkin, bu mevzuda henüz mesele son hal şeklini bulmuştur, denemez. Ancak, bir nokta pek önemlidir. O da, demecin demokrasiye göre devlet idaresi için vazgeçilmez mekanizmanın ne olduğunu ilân etmiş bulunmasıdır. Evrensel demecin 21 inci maddesi (Bend: 1) şöyle diyor: "Her şahıs, memleketine ait kamu işlerinin yönetimine doğrudan doğruya veya serbestçe seçilmiş temsilcileri vasıtasile katılmak hakkını haizdir."

Dikkat edilirse, ifade edilmek istenen hüküm ile yepyeni bir hak tesbit olunmuş değildir. Bundan önce mevcut demokrasi telâkkisinde de hükümet işlerinin yürütülmesinde halka ait olan iktidardan bahsedilmekte idi. Daha geçen asırda Amerika birleşik devletleri başkanı A. Lincoln demokrasi için, "Halk tarafından hükümet idaresi" formülünü kullanıyordu. Binaenaleyh, evrensel demeçte yer almış bulunan hüküm yeni değildir; esasen eski hak demeçlerinde mevcut olan bir hükmün tekrarıdır.

Binaenaleyh, ferde ait siyasi hakkın asıl mahiyeti değişmiş değildir. Bununla beraber, bu hakkın şümulü genişlemiştir.

Klâsik hukuk demeçleri ferde siyasi iktidarı elinde bulunduracak olanları belirtmek hakkını tanımakta idiler. Bu hakkın gerçek mânası ancak zamanla ortaya çıkabildi. Bu cümleden olarak genel oy esası tedrici bir surette kabule mazhar olabilmıştır.

Buna mukabil, evrensel demeçte kamu işlerinin yönetimine katılma şeklinde anlatılan fikir hükümet işlerinin halk tarafından idare olunmasına matuf tekmil hareketleri kucaklamaktadır. Bu suretle, fert, sadece anayasa sistemine göre seçime iştirâk suretiyle iradesini belirtmekle iktifa etmeyecek, kamu işinin görülmesi esnasında da fikir ve reyini bildirebilecektir. Zira, ferdin kamu işinin yönetimine katılmak hakkı sadece seçim devresine veya oy verme anına mahsus bir hak değildir.

Burada kamu işinin yönetimine katılmak diye ifade olunan faaliyet bize geniş mânası ile siyasi faaliyettir. Yalnız, böyle bir siyasi faaliyetin, yukarıda da açıkladığımız gibi, halk tarafından hükümet idaresi gayesine matuf bulunması lâzımgelir. Kamu işi tâbirinin kullanılmış olması başka türlü bir tefsire imkân vermez.

Bu bakımdan, ferdin evrensel demece göre haiz bulunduğu hak, yani siyasi faaliyette bulunan hakkı hükümet mefhumunun yeni baştan gözden geçirilmesini gerektirmektedir.

Hali hazırda dahi umumiyetle kabul olunan telâkkiye göre hükümet, iktidarı kullanan devlet cihazıdır. Yürütme faaliyetlerinde bulunmak ona aittir. Ferd, iktidarı kullanacak olanları belli eder. Bu kişiler, haiz oldukları yetkileri fertlerin oyundan kuvvet alarak kullanırlar. Ancak, hükümeti teşkil edenlere oy vermemiş olanların durumu ne olacaktır? Bunlar, irade ve temayüllerine uymayan hükümet faaliyetlerine karşı ne yapabileceklerdir?

Bunun cevabını evrensel demeç veriyor: Fert, her hal ve kârda kamu işinin yönetiminde oy sahibidir. Şu halde, hükümet icraatını boyanmemek, yapılan işi tenkid etmek, işin icrası tarz veya usulünü doğru bulmamak ferdin hakkıdır. Fert bu bakımdan hükümete muvafık veya

muhalef olmak üzere mütalâa edilemez. Çünkü, hükümet işinin görülmesinde ister muvafık ister muhalif olsun her ferdin rolü vardır. Hatta evrensel demec bu bakımdan siyasi rüşt yaşma gelmiş olanlarla olmayanları da tefrik etmemiştir. Binaenaleyh, henüz küçük de olsa, temyiz kudretini haiz olan şahsm böyle bir rol oynayabileceği su götürmez.

Demek oluyor ki, evrensel demecde tesbit edilmiş bulunan siyasi faaliyette bulunma hakkı belli bir yaşla mukayyet tutulan oy verme hakkından daha geniş bir mahiyet göstermektedir. Bundan başka, siyasi faaliyette bulunma hakkının ferdde mevcudiyeti, hükümet anlayışında bir değişiklik doğurmuştur. Kanaatimizce, bundan böyle, hükümet mefhumu içerisinde iki zâd unsuru bir arada mütalâa etmek zarureti vardır. Bir yandan, iktidarı yürütme; öteyandan, iktidara karşı koyma, yani muhalefet demokratik hükümetin zarurî unsurları olmaktadır. Muhalefet keyfiyeti bugüne kadar bir vakıa olarak görülmekte idi. Bugün ise, hükümetin bir unsuru olmak üzere karşımıza çıkmaktadır. İktidarı kullanan hükümet; lâkin, ona sahip olan devlettir. İktidar, sahibine nazaran bir bütün teşkil eder. İktidarın kül olarak kullanılması hükümete bırakılmış değildir. Böyle bir şey kabul edilecek olursa otoriter bir rejime gitmek pek kolay olur. Gerçi; iktidarın kullanılmasında en büyük pay hükümetindir. Fakat, hükümetten hukukan ayrı bir takım kuvvetler de iktidar kullanılmasına iştirak etmektedirler. Umumi tabiri ile muhalefet dediğimiz varlık için durum böyledir. Ancak, bize göre, muhalefeti hükümetin zıddı gibi görmek hatalı olur. Hatta, netice, devlette biri hukuki, diğeri fiili müesseriyeti haiz iki hükümet yaratmağa dahi varabilir. Onun içindir ki, bundan böyle, anayasa hukuku bakımından hükümeti tahlil ederken bunda bir taraftan iktidarı, diğerk taraftan muhalefeti ihtiva eden çift unsur mütalâa edilmesi icap ettiği fikrindeyiz. Evrensel demecin tesbit ettiği hüküm muvacehesinde fiili bir duruma sahip olan muhalefet mekanizmasının hukuki bir mahiyete kavuştuğunu kabul etmek icap ettiği kanaatini taşıyoruz.

Görülüyor ki, evrensel demecde ifade olunan siyasi faaliyette bulunma hakkı yeni bir takım telakkilerin ortaya çıkmasına imkân vermektedir. Şu kadar var ki, ortaya attığımız telakkinin hakiki şümulünü tayin ve tesbit edebilmek için siyasi faaliyet hakkını kullanmanın nereslere kadar varabileceğini, yani hududunun ne olduğunu da bilmeliyiz.

Acaba, siyasi faaliyet hakkını kullanmanın bir hududu var mıdır?

Her şeyden önce şu noktayı nazarımızı açıklamak muvafık olacaktır: Siyasi faaliyet hakkını kullanmanın hükümet yönünden gelme her hangi bir tahdidi mevzuubahis olamaz. Zira; bu hak hükümet faaliyetlerinin temin ve temadisi için konulmuştur. Bizzat hükümet, hakkı kayıtlamağa

kalkışacak olursa kendi faaliyetlerini ifada temartüz ediyor, demektir. Bu hal ise, onun meşruyetini ihlâl eder.

Diğer taraftan, evrensel insan hakları demeci ferdi himaye etmeği gözönünde tutmuştur. Bu demekte tesbit ve ilân olunan haklar bütün milletlerin ve tekml insanların lehine konulmuşlardır. Bir devlet Birleşmiş Milletler teşkilâtında üye olmasa bile vatandaşları bu hakların himayesi altındadır. Bir varlığın beşer vasfını haiz olması bu haklardan istifadesi için kâfidir. Dünyanın neresinde ve hangi şartlar içinde bulunursa bulunsun fert, insan olarak, himayeye mazhardır. O kadar ki, siyasi faaliyette bulunma hakkı bir kimseyi bizzat kendi hükûmetine karşı dahi himayeye matuftur. Nitekim, Bayan Roosevelt üçüncü komisyonun 2 Kasım 1948 toplantısında bu ciheti açıkça ifade etmiştir.

Kaldı ki, evrensel insan hakları demeci ferde ait ana hakları ve hürriyetleri devletlerarası hukukun teminatı altına sokmuştur. Demekte ilân olunan hakların mücyidesi bakımından hararetli bir münakaşa mevcut ise de, bu münakaşa demekteki hükümlerin hukukî kıymetini bertaraf edemez. Kırk sekiz devletin demeci kabul etmiş olması onun hukukî kıymetini tayine kâfidir. Olsa olsa, mesele, demekte yazılı hükümlere riayetın mecburî kıhnması meselesi olabilir. Bu noktada da, yapılacak iş devletlere düşmekte olup, her devlet demec hükümlerinin mecburiliğini kendi anayasası prensiplerine göre sağlayabilmek durumundadır.

Şu hale göre, demec ile ilân olunan bir hakkın takyidi, yine demec hukukî ayar ve değerinde bir metinle mümkün olacaktır. Onun içindir ki, siyasi faaliyette bulunma hakkının tahditlerini de yine bizzat demekte aramak icap eder.

Bu tahditlerden birincisi, 29 uncu maddenin 1 numaralı bendinde görülmüyor: "Şahsiyetinin serbest ve tam gelişmesinin ancak içerisinde mümkün olduğu topluluğa karşı ferdin vazifeleri vardır".

Ferdin serbestçe ve tam olarak inkişafı ancak toplulukta mümkündür. Ferdî topluluğa birleştiren haklar ve vazifeler karşılıklı olarak yekdiğerine bağırdırlar.

İşte, 29 uncu madde 1 numaralı bendinde ifade olunan prensip budur. Binaenaleyh, siyasi faaliyette bulunma hakkı da, diğer ana hak ve hürriyetlerde olduğu gibi, topluluğa karşı vazife ile mukayyettir. Bizce, bu vazifeler anayasa ile gösterilmiş olmalırdırlar. Böyle olmayan ahvade anayasaya aykırı bulunmayacak kanunlarda yer almalırdırlar. Yasama organının iradesi dışında kalan iradelerden çıkabilecek topluluğa karşı vazife olamaz.

Diğer bir tahdide yine 29 uncu maddenin 3 numaralı bendinde rastlıyoruz: "Haklar ve hürriyetler hiç bir halde Birleşmiş Milletlerin gaye

ve prensiplerine aykırı olarak kullanılamazlar”.

Bu tahdidin hakikî şümülünü belirtmek için Birleşmiş Milletler andlaşması ile tesbit edilmiş bulunan gaye ve prensipleri hatırlamak icap eder.

Birleşmiş Milletlerin nihai gayeleri “gelecek nesilleri harp belâsından korumak” tır. Bu gayeye erişebilmek için takip olunacak bir çok prensipler vardır. Bunların başlıcaları: İnsan haklarına, şahsın haysiyet ve değerine, erkek ve kadının hak eşitliğine inanmak, adalete saygı göstermek, sosyal ilerlemeyi kolaylaştırmak ve daha geniş bir hürriyet içinde daha mükemmel hayat şartları yaratmaktır.

Bu prensiplere aykırı siyasî faaliyette bulunmak da fert için caiz değildir.

Demek oluyor ki, siyasî faaliyette bulunma hakkı ancak topluluğa karşı vazife ve bir de Birleşmiş Milletler prensipleri ölçüleri ile kayıtlıdır. Bunlar dışında siyasî faaliyette bulunma hakkının hiç bir takyidi yoktur ve olamaz. Çünkü bu hakkın fertten nezedilmesi imkânı düşünilemeyeceği gibi, sayılan kayıtlamalardan gayri tahditlere tabi tutulması da hatıra gelemez. Bizzat fert bu hakkını kullanmaktan vazgeçmek imkânına da sahip değildir. Siyasî faaliyette bulunma hakkı kamu düzeni mülâhazası ile, hem de Devletlerarası ve iç kamu düzenleri mülâhazası ile, ilân edilmiş bir haktır. Eski oy verme hakkının yanbaşında siyasî faaliyette bulunma hakkının yer almış olması sayesinde demokratik hükümetin bünyesine bizce hakikî mahiyetini vermek mümkün olmakta ve bu hükümette muhalefetin de iktidar gibi bir devlet organı parçası olarak mütalâa edilmesi lâzım geleceği hakikata tezahür etmektedir.

Birleşmiş Milletlerin prensiplerinde ifadesini bulan demokrasi devleti bütün insanlık ölçüsünde tahakkuk ettirilebileceği için demokratik vasıf taşımak ızdırarında bulunan zamanımız devletlerinin hükümetleri vardığımız neticeye aykırı bir bünye göstermemelidirler.